

ความสัมพันธ์ระหว่างสภาพสังคมและการเมืองในช่วง พ.ศ. 2513-2523

กับลักษณะสังคมและการเมืองในนวนิยายและโลกทัศน์ของ "ดวงใจ"

การพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับสังคมตามแนวมาร์กซิสต์ถือว่า นวนิยายมีความสัมพันธ์กับพัฒนาการทางสังคมและการเมืองอย่างใกล้ชิด การศึกษานวนิยาย จำเป็นต้องศึกษาสภาพสังคมและการเมืองตามความเป็นจริงด้วย จึงจะเข้าใจสภาพสังคม และการเมือง รวมถึงแนวคิดในนวนิยายและโลกทัศน์ของนักเขียนได้อย่างถูกต้องและ กระจ่างชัด สำหรับข้อมูลส่วนตัวและโลกทัศน์ของดวงใจปรากฏอยู่ในภาคผนวก

สภาพสังคมและการเมืองไทยในช่วง พ.ศ. 2513-2523 มีเหตุการณ์สำคัญทาง สังคมและการเมืองเกิดขึ้นมากมาย และเหตุการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้ได้รับความสนใจจาก นักเขียนนวนิยายและนักวิชาการแขนงอื่น ๆ อยู่ไม่น้อย เพราะเหตุการณ์เหล่านั้นสร้าง ประเด็นปัญหาที่ควรค่าแก่การหยิบยกขึ้นมากล่าวทั้งสิ้น

การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสภาพสังคมและการเมืองในช่วง พ.ศ. 2513- 2523 กับลักษณะสังคมและการเมืองในนวนิยายและโลกทัศน์ของ "ดวงใจ" ผู้วิจัยจะศึกษา ประเด็นปัญหาสำคัญ 3 ประเด็นข้างต้นเปรียบเทียบกับสภาพความเป็นจริง แล้วนำโลกทัศน์ ของนักเขียนกลับมาอธิบายแนวคิดในนวนิยายตามกรอบแนวคิดทฤษฎีที่ได้ศึกษาค้นคว้า

1. ปัญหาด้านนโยบายต่างประเทศกับแนวคิดด้านนโยบายต่างประเทศของ "ดวงใจ"

นโยบายต่างประเทศของไทยในช่วง พ.ศ. 2513-2523 ได้มีการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญเกิดขึ้น อันทำให้โฉมหน้าการเมืองไทยในระดับโลกมีการเปลี่ยนแปลงไปใน ทางที่ดีขึ้น

ในช่วง พ.ศ. 2510-2518 ไทยยังคงผูกพันนโยบายต่างประเทศไทยไว้ กับสหรัฐอเมริกาอย่างแนบแน่น อันเนื่องมาจากสหรัฐอเมริกาให้ความช่วยเหลือด้านการ ทหารแก่รัฐบาลไทยที่มีผู้นำรัฐบาลเป็นทหารเป็นอย่างมากในทุก ๆ ด้าน เพื่อต่อสู้กับ คอมมิวนิสต์ และด้วยความช่วยเหลือต่าง ๆ เหล่านี้ ไทยจึงต้องเข้าร่วมสงครามอินโดจีน

และตัดความสัมพันธ์กับสาธารณรัฐประชาชนจีน โดยสิ้นเชิงตามแนวนโยบายปิดกั้นลัทธิคอมมิวนิสต์ และประเทศคอมมิวนิสต์ของสหรัฐอเมริกา

แต่หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 รัฐบาลเผด็จการทหารของไทยหมดอำนาจลง แนวนโยบายต่างประเทศจึงเริ่มปรับเปลี่ยนให้มีอิสระและเป็นตัวของตัวเองมากขึ้น ประกอบกับประเทศไทยกำลังเผชิญกับปัญหาการขาดแคลนน้ำมัน ในขณะที่สาธารณรัฐประชาชนจีนสามารถผลิตน้ำมันเป็นสินค้าออกได้ ดังนั้นน้ำมันจึงเป็นตัวหลักที่ช่วยปรับความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับสาธารณรัฐประชาชนจีน

ในนวนิยายเรื่อง รัฐมนตรีหญิง ดวงใจได้ชี้ให้เห็นถึงปัญหาในด้านนโยบายต่างประเทศอันเนื่องมาจากการผูกพันนโยบายไว้กับสหรัฐอเมริกาจนทำให้ประเทศเพื่อนบ้านไม่ไว้วางใจประเทศไทย

"ตราบดีที่เรายังมีฐานทัพของมหาอำนาจอยู่ในประเทศเรา เวียดนามจะคิดอย่างไรกับเครื่องบินที่ทิ้งระเบิดเขาอยู่ยบที่ถูกส่งไปจากประเทศเราทั้งนั้น มีนักวิจารณ์เขาบอกว่าสินค้าออกของประเทศไทยอีกอย่างหนึ่งคือส่งสงครามออก" (ดวงใจ 2519 : 336)

และเสนอแนะให้มีการปรับเปลี่ยนแนวนโยบายให้มีความเป็นตัวของตัวเอง และเป็นกลางมากยิ่งขึ้น รวมทั้งจะต้องคำนึงถึงความสงบสุขของชาติและประชาชนเป็นสำคัญ

"แนวนโยบายที่ผมแกลงไปเมื่อเริ่มตั้งคณะรัฐบาลจึงเน้นในเรื่องที่ประเทศเราจะคบค้ากับทุกชาติ จะไม่มีชาติใดถูกตีตราว่าเป็นมหานิกรหรือมหาศัตรู ความร่วมมือของประชาชน และเอกราชของประเทศจะเป็นข้อพิจารณาอันดับแรกของเรา" (ดวงใจ 2519 : 158)

ดวงใจแสดงโลกทัศน์เกี่ยวกับผลเสียของการผูกพันนโยบายต่างประเทศของไทยไว้กับสหรัฐอเมริกา และเสนอแนะให้ปรับเปลี่ยนแนวนโยบายให้ เป็นอิสระมากขึ้นได้อย่างแจ่มชัด เพราะดวงใจมีความรู้ด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเป็นอย่างดี จึงสามารถมองเห็นข้อดีข้อเสียของการที่ประเทศไทยดำเนินนโยบายตามสหรัฐอเมริกามาทุกด้าน และดวงใจยังสามารถแสดงให้เห็นถึงสาเหตุหนึ่งที่ทำให้นโยบายต่างประเทศของไทยมีลักษณะปิดและขาดความเป็นตัวของตัวเอง สาเหตุนั้นคือ เรื่องการรับข้อมูลเพื่อให้ใช้ในการกำหนดนโยบาย

รัฐบาลไทยมักถือว่านโยบายต่างประเทศเป็นเรื่องที่ต้องใช้ความรู้โดยเฉพาะข้อมูลต่าง ๆ ที่ไทยใช้ในการกำหนดนโยบายต่างประเทศที่สำคัญที่สุดคือ ข้อมูลจากสหรัฐอเมริกา สหรัฐอเมริกาจะจัดส่งเอกสารของหน่วยงานและผู้เชี่ยวชาญมาให้คำปรึกษาแนะนำ หากกล่าวในเชิงทฤษฎีว่าด้วยการกำหนดนโยบายต่างประเทศก็คือ ชุมชนชนนโยบายต่างประเทศ (foreign policy community) ของไทยแคบมาก ดวงใจจึงเสนอแนะให้รัฐบาลเปิดกว้างในการรับผลิตผลนโยบายต่างประเทศ (foreign policy product) จากนักวิชาการนอกกระทรวงต่างประเทศ จากสื่อมวลชนทุกแขนง และโดยเฉพาะจากประชาชนคนไทยทั่วไป

ดวงใจได้เสนอแนะให้มีการจัดตั้งคณะที่ปรึกษารัฐมนตรีฯ โดยเชิญนักวิชาการจากมหาวิทยาลัยผู้มีความรู้หรือเชี่ยวชาญในด้านการต่างประเทศหรือเชี่ยวชาญเฉพาะสาขาใดสาขาหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการต่างประเทศ และสื่อมวลชนทุกแขนง เช่น นักวิจารณ์หรือนักหนังสือพิมพ์ที่สามารถให้ทัศนะที่แตกต่างไปจากนักวิชาการได้ และดวงใจยังชี้ให้เห็นถึงข้อบกพร่องของรัฐบาลชุดก่อน ๆ ไว้อย่างน่าสนใจ

"วิธีการของคณะคุณูรีจะ เป็นนิมิตอันดีในเรื่องความร่วมมือระหว่างรัฐบาลกับคนวงนอก คือ พวกผมพูดกันมานานแล้ว นำเสียดายที่รัฐบาลไม่ค่อยสนใจงานเขียน งานวิจัย หรือความคิดเห็นของพวกเราเลย สมัยรัฐบาลก่อน ๆ ถ้าจะหันมาทางนักวิชาการก็มักจะเป็นผู้ที่มีเส้นมีสายเป็นพรรคพวกเดียวกัน หรือรู้แน่ชัดว่าต้องเป็นพวกที่เสนอความคิดไม่ขัดกับรัฐบาล จึงจะรับฟัง รัฐบาลชุดก่อน ๆ ที่คณะคุณูรีไม่ได้รู้เห็นด้วยนั้น ได้สร้างสภาพที่ไม่สู้ดีนักจนเกิดช่องว่างระหว่างฝ่ายวางแผนนโยบายกับคนวงนอก" (ดวงใจ 2519 : 278)

สำหรับการเปิดรับข้อมูลจากประชาชนนั้น ดวงใจเสนอแนะวิธีการวิจัยและสุ่มตัวอย่าง เพื่อให้ได้ข้อมูลที่หลากหลายและทราบถึงความต้องการตลอดจนปฏิกิริยาของประชาชนต่อแนวทางการกำหนดนโยบายต่างประเทศ และดวงใจยังได้ให้ข้อคิดไว้ว่าควรกระจายแหล่งข้อมูลให้กว้างที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ตรงกับความเป็นจริงมากที่สุด

"ช่วงแรกคณะคุณูรีก็ได้ศึกษาจากข้าราชการหรือนักวิชาการมาแล้ว ต่อมาก็ถึงมวลชนหลักก็ แต่คณะคุณูรีคงเข้าใจและคิดว่า การวางแผนนโยบายของประเทศที่จะให้ถูกใจทุกคนหรือเพื่อประโยชน์ของทุกคนทั่วหน้ากันนั้นย่อมเป็นไปไม่ได้ การสุ่มตัวอย่างเราต้องสุ่มไปตามแหล่งที่เราคิดว่าจะได้รับคำตอบที่เป็นตัวแทนมวลชนมากที่สุด" (ดวงใจ 2519 : 506)

เหตุที่ดวงใจเสนอแนะวิธีการเปิดรับผลิตผลนโยบายต่างประเทศ จากนักวิชาการ สื่อมวลชน และประชาชน เพราะดวงใจตระหนักดีว่าสถานการณ์ทางการเมืองของโลกเปลี่ยนแปลงไปอย่างยากที่จะจับทิศทางได้ รัฐบาลจึงควรจะต้องปรับเปลี่ยนนโยบายเพื่อรับกับสถานการณ์เหล่านั้น และหนทางที่ดีที่สุดก็คือ จะต้องร่วมมือกันทุกฝ่ายที่สามารถจะช่วยให้การกำหนดนโยบายเป็นไปด้วยดีและเกิดประโยชน์กับชาติและประชาชนให้มากที่สุด

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าหากเราไม่ทราบถึงสภาพสังคมและการเมืองในช่วงดังกล่าวที่เกี่ยวกับการเปิดรับข้อมูล ความรู้ เพื่อใช้ในการกำหนดแนวนโยบายต่างประเทศแล้ว เราก็จะไม่เข้าใจเหตุผลในการเสนอแนะวิธีการเปิดรับผลิตผลนโยบายต่างประเทศ เพราะดวงใจอาศัยสภาพสังคมและการเมืองเป็นวัตถุดิบในการสร้างนวนิยายดังนั้นก็เข้าใจแนวคิดและข้อเสนอนั้นของดวงใจจึงจำเป็นต้องเข้าใจสภาพสังคมและการเมืองในช่วงนั้นด้วย

ส่วนเรื่องการปรับเปลี่ยนแนวนโยบายที่มีต่อสหรัฐอเมริกาเมื่อสหรัฐอเมริกาดำเนินนโยบายแทรกแซงกิจการภายในของประเทศอื่น ๆ ด้วยการสนับสนุนผู้นำหรือรัฐบาลของประเทศด้อยพัฒนาโดยไม่สนใจต่อความคิดเห็นหรือความต้องการของคนส่วนใหญ่ในประเทศนั้น ๆ จนทำให้สหรัฐอเมริกาเองต้องประสบกับความยุ่งยาก ดังเช่น กรณีของเวียดนาม เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนซึ่งแสดงถึงข้อผิดพลาดของสหรัฐอเมริกา

ดวงใจไว้วิพากษ์วิจารณ์การดำเนินนโยบายแทรกแซงกิจการภายในประเทศอื่นของสหรัฐอเมริกาว่าเป็นการเมืองแบบสร้างดุลอำนาจ สหรัฐอเมริกาต้องการคุมเชิงมหาอำนาจอื่นมิให้มีบทบาทต่อประเทศด้อยพัฒนาต่าง ๆ มากกว่าชาติตน เพราะการมีบทบาทมากย่อมหมายถึงการมีอิทธิพลเหนือชาติอื่น ๆ และรวมไปถึงการได้รับประโยชน์ด้วยเช่นกัน ดังนั้นสำหรับอเมริกาจึงพยายามจะทำให้ทุกประเทศเป็นอเมริกันเพื่อผูกขาดการมองโลกหรืออุดมการณ์ของคนในประเทศนั้น ๆ

"อเมริกาเป็นประเทศใหญ่มาก มีทรัพยากรนานาชนิดที่เกือบจะเลี้ยงตัวเองได้นอเหนือ และเรียกได้ว่าเป็นประเทศสำเร็จรูป เพราะอพยพมาจากดินแดนที่เจริญแล้ว ไม่ต้องมีวิวัฒนาการเป็นขั้น ๆ เขาจึงนึกว่าเขาเจริญสูงสุด จะหยิบเรื่องไหนมารินิจฉัยดูจะต้องมีคำตอบหรือการแก้ปัญหาที่ถูกต้องไปเสียหมด ถ้ามองในทัศนะของอเมริกา การที่อเมริกาจะทำให้โลกเป็นโลกแบบอเมริกันเสีย อาจลำบากเสียหนักหน่วงต่อไปก็หมดปัญหา

เรื่องการแย่งคนหรือบีบคนคือ พยายามผูกขาดการมองโลกหรืออุดมการณ์ของคนในประเทศอื่นเสียให้เหมือนตัว ต่อจากนั้นจะพูดอะไรก็ง่ายขึ้น" (ดวงใจ 2519 : 268)

แต่ดวงใจก็ยังให้ความเห็นนอกเหนือใจสหรัฐอเมริกาอยู่มากและแสดงความคิดเห็นต่อแนวนโยบายของสหรัฐอเมริกาอย่างเป็นธรรมชาติ

"อเมริกามักชอบพูดว่า ในขณะที่คนเอเชียเรียกเขาว่าเป็นเจ้าจักรวรรดินิยมนั้นอย่างน้อยเขาก็ทำความดีให้เอเชียถึงสองอย่าง โดยที่คนเอเชียไม่รู้ตัว ความดีประการแรกก็คือ เขาได้ช่วยร่างรัฐธรรมนูญระบุไม่ให้ญี่ปุ่นมีอาวุธ เอเชียจึงพ้นจากการทำลายล้างของญี่ปุ่นหลังจากญี่ปุ่นแพ้แล้ว ประการที่สองคือ เขาป้องกันไม่ให้เวียดนามรวมตัวกันเป็นประเทศได้สำเร็จแล้วขยายอิทธิพลออกมาคลุมทั่วเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นี่ยังไม่นับถึงนโยบายหลักของเขาเนะ ที่ว่าเขาเข้ามาช่วยป้องกันมิให้เอเชียกลายเป็นคอมมิวนิสต์ทั่วทวีป แต่ขณะนั้นอเมริกาก็แสดงท่าทีให้เห็นได้ชัดเจนว่า กำลังจะถอนกำลังออกไปแล้ว ซึ่งหมายความว่าเวียดนามก็จะรวมตัวกันได้ในเร็ว ๆ นี้ (ดวงใจ 2519 : 382)

หากพิจารณาจากสภาพสังคมและเหตุการณ์ทางการเมืองในช่วง พ.ศ. 2513 - 2523 แล้วจะพบว่า ดวงใจเสนอความเห็นต่อการถอนฐานทัพและกำลังทหารอเมริกันออกจากประเทศไทยได้สอดคล้องกับที่บรรดานักศึกษานักวิชาการได้เรียกร้องกัน แต่ดวงใจแสดงทัศนะด้วยท่าทีที่เฝ้ามองและให้ความเป็นธรรมชาติต่อสหรัฐอเมริกาเป็นอย่างมาก

นอกเหนือจากข้อเสนอแนะต่อการปรับเปลี่ยนนโยบายที่มีต่อสหรัฐอเมริกาแล้ว ดวงใจยังได้เสนอแนะให้มีการปรับเปลี่ยนนโยบายที่มีต่อสาธารณรัฐประชาชนจีนด้วยเช่นกัน เพราะเมื่อรัฐบาลเปลี่ยนแนวนโยบายที่เคยผูกพันกับสหรัฐอเมริกามาเป็นการวางตัวเป็นกลางแล้ว ไทยก็ควรจะดำเนินการขึ้นปฏิบัติด้วยการเปิดความสัมพันธ์กับประเทศที่เคยตัดความสัมพันธ์กัน อันเนื่องมาจากนโยบายปิดกั้นลัทธิคอมมิวนิสต์ของสหรัฐอเมริกา

ในช่วง พ.ศ. 2514 เป็นต้นมา ไทยและสาธารณรัฐประชาชนจีนมิได้กระทำการใด ๆ อันก่อความรำคาญต่อสถานการณ์ระหว่างประเทศ และในปี พ.ศ. 2515 ทั้งสองประเทศจึงเริ่มมีการติดต่อกันทางวัฒนธรรม ความสัมพันธ์ของไทยและสาธารณรัฐประชาชนจีนเริ่มดีขึ้นเรื่อยมา จนกระทั่ง พ.ศ. 2518 นายกรัฐมนตรีของไทยได้เดินทางไปเยือนสาธารณรัฐประชาชนจีนและรัฐบาลทั้งสองประเทศก็ได้สถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตต่อกัน

ในขณะที่ดวงใจเขียนนวนิยายเรื่อง รัฐมนตรีหญิง เพื่อเสนอแนวคิดเกี่ยวกับ ปัญหาด้านนโยบายต่างประเทศนี้ (ต้น พ.ศ. 2518) นายกรัฐมนตรีของไทยในขณะนั้นคือ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ยังมีได้เดินทางไปเยือนสาธารณรัฐประชาชนจีน (ประทุมพร วัชรเสถียร สัมภาษณ์ 26 กุมภาพันธ์ 2534) จึงอาจกล่าวได้ว่าดวงใจสามารถคาดการณ์เกี่ยวกับอนาคตของความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองประเทศได้ถูกต้อง หรืออาจกล่าวได้ว่า ดวงใจได้แสดงแนวคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับสาธารณรัฐประชาชนจีนได้สอดคล้องกับความต้องการของผู้นำทางการค้า นิสิตนักศึกษาและปัญญาชน กล่าวคือ ในขณะที่ผู้นำทางการทหารแสดงความไม่ต้องการที่จะสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับสาธารณรัฐประชาชนจีนด้วยเกรงการแทรกแซงผ่านขบวนการคอมมิวนิสต์ไทย อันจะเป็นการทำลายความมั่นคงของชาติและกลัวผลเสียหายทางเศรษฐกิจที่จะเกิดจากการถอนทหารอเมริกัน แต่ผู้นำทางการค้าและนักศึกษาปัญญาชนกลับเห็นความจำเป็นในการติดต่อเชื่อมสัมพันธ์ไมตรีกับสาธารณรัฐประชาชนจีน (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช 2529 : 511) ทั้งนี้หาเราไม่ทราบถึงสภาพสังคมและเหตุการณ์ทางการเมืองในช่วงดังกล่าวแล้ว เราก็จะไม่สามารถเข้าใจแนวคิดของดวงใจและความสอดคล้องระหว่างแนวคิดกับสภาพสังคมและการเมืองในช่วงนั้นได้

ดวงใจมีความเห็นว่า หากไทยจะต้องเปิดความสัมพันธ์กับสาธารณรัฐประชาชนจีน ก็ควรจะได้ทำความรู้จักสาธารณรัฐประชาชนจีนให้กระจ่างแจ้งเสียก่อน เพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดและดำเนินนโยบายต่างประเทศต่อสาธารณรัฐประชาชนจีนได้อย่างเหมาะสม

ดวงใจได้วาดภาพสาธารณรัฐประชาชนจีนทั้งในด้านการเมือง และสภาพความเป็นอยู่โดยทั่วไปของประชาชน โดยอาศัยข้อมูลที่ได้จากการแลกเปลี่ยนทัศนะกับบาทหลวงผู้เคยเป็นเพื่อนร่วมงานในคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งเคยเดินทางเข้าไปในสาธารณรัฐประชาชนจีน

"ในทัศนะของคนยากคนจน เมาเซตุงไม่ใช่เป็นคอมมิวนิสต์ที่มีภาพที่น่ากลัว เมาเซตุงกับพรรคพวกเป็นผู้ที่จะช่วยให้เขาปลดแอกจากสิ่งที่เขาดิ้นรนต่อสู้อยู่ เป้าหมายของเมาเซตุงคือ การขจัดความเหลื่อมล้ำในสังคม การมีช่องว่างระหว่างนายทุนผู้ร่ำรวยกับชาวนาที่นอนแข็งตายในฤดูหนาว กระมีระบบทหารที่เป็นเผด็จการขวาจัด ซึ่งไม่สร้าง

ความสามัคคีในประเทศ เพราะฉะนั้นคนจีนส่วนใหญ่ในขณะนั้น ไม่ได้เสียเวลาโต้เถียงกันว่า ระบบคอมมิวนิสต์หรือประชาธิปไตยดีกว่ากัน แต่เขาเต็มใจเลือกสนับสนุนผู้ซึ่งเข้ามาแก้ปัญหาเฉพาะหน้าให้แก่เขา" (ดวงใจ 2519 : 239)

ดวงใจแสดงภาพของผู้นำประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน และเหตุผลในการเปลี่ยนแปลงการปกครองได้อย่างกระจ่างแจ้ง และให้ทัศนะที่ดีเกี่ยวกับระบอบการปกครองประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีนแก่ผู้อ่าน ซึ่งสิ่งนี้เป็นส่วนสำคัญในการสนับสนุนนโยบายเปิดความสัมพันธ์กับสาธารณรัฐประชาชนจีนได้เป็นอย่างดี

ความสัมพันธ์ระหว่างปัญหาด้านนโยบายต่างประเทศกับแนวคิดด้านนโยบายต่างประเทศของ "ดวงใจ" นั้น ดวงใจได้เสนอแนวคิดด้านนโยบายต่างประเทศได้สอดคล้องกับความเป็นจริง อันเนื่องมาจากดวงใจมีความรู้ด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเป็นอย่างดี จึงสามารถนำความรู้ที่นำมาใช้ในการเสนอแนวคิดได้สอดคล้องกับสภาพสังคมและเหตุการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้น

นอกจากจุดมุ่งหมายในการสะท้อนความเป็นจริงในการบริหารประเทศแล้ว ดวงใจยังต้องการเสนอข้อคิดในแง่มุมต่าง ๆ ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อสังคมและแนะแนวทางให้เกิดการกระทำภาคปฏิบัติอันจะเป็นประโยชน์ต่อสังคม เช่น การจัดตั้งคณะที่ปรึกษารัฐมนตรีฯ การวิจัยสู่ตัวอย่างความคิดเห็นของประชาชน ซึ่งนับว่าเป็นข้อเสนอแนะที่ดีและควรค่าแก่การนำไปปฏิบัติได้ในความเป็นจริง หรือการวาดภาพสาธารณรัฐประชาชนจีนก็สามารถให้ข้อมูลและสร้างทัศนคติต่อสาธารณรัฐประชาชนจีนแก่ผู้อ่านได้

จึงอาจกล่าวได้ว่า ดวงใจสามารถสะท้อนแนวคิดด้านนโยบายต่างประเทศได้อย่างชัดเจน ทำให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจสภาพสังคม เหตุการณ์ทางการเมืองและความคิด จิตสำนึกของสังคมในช่วง พ.ศ. 2513 - 2523 โดยเฉพาะชนชั้นกลางได้เป็นอย่างดี จึงถือได้ว่า ดวงใจเป็นตัวแทนของชนชั้นกลางในการสะท้อนปัญหาและเสนอแนวคิดด้านนโยบายต่างประเทศ

2. ปัญหาในสถาบันอุดมศึกษากับแนวคิดด้านปัญหาในสถาบันอุดมศึกษา

ในช่วง พ.ศ. 2513 - 2515 มหาวิทยาลัยของรัฐยังสังกัดอยู่สำนักนายกรัฐมนตรี การดำเนินงานต่าง ๆ ของมหาวิทยาลัยจึงอยู่ภายใต้กฎระเบียบของส่วนราชการภายนอก ซึ่งทำให้มหาวิทยาลัยเป็นหน่วยงานหนึ่งในสำนักนายกรัฐมนตรีที่มีหน่วยงานราชการบังคับบัญชาเป็นจำนวนมาก มหาวิทยาลัยไม่มีอิสระในการดำเนินงานอย่างแท้จริง การ

ติดต่อหรือดำเนินงานต่าง ๆ จะต้องเป็นไปตามระบบราชการ การดำเนินงานจึงล่าช้าและเกิดข้อผิดพลาดได้ โดยเฉพาะด้านการขอทุนการศึกษาและการส่งอาจารย์ไปศึกษาหรือฝึกอบรม ณ ต่างประเทศ มหาวิทยาลัยจะต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบของกรมวิเทศสหการ โดยกรมวิเทศสหการจะทำหน้าที่พิจารณาและติดต่อประสานงานกับสถานทูตหรือองค์กรต่างประเทศผู้เป็นเจ้าของทุนนั้น

ดวงใจเสนอแนวคิดด้านปัญหาในสถาบันอุดมศึกษาไว้อย่างน่าสนใจในเรื่อง บ่วงกรรม โดยสะท้อนปัญหาเรื่องการขอทุนและสอบชิงทุน เพื่อศึกษาต่อต่างประเทศของอาจารย์ที่เกิดความผิดพลาด เพราะความไม่รับผิดชอบของหน่วยงานราชการที่ทำหน้าที่ติดต่อประสานงานกับสถานทูตหรือองค์กรต่างประเทศผู้เป็นเจ้าของทุน จนทำให้อาจารย์มีผลึกกาผู้สอบชิงทุนของรัฐบาลต่างประเทศได้ ต้องเสียสิทธิ์ในการเดินทางไปศึกษาต่อยังประเทศเจ้าของทุนนั้น

".....สอบตั้งแต่เดือนธันวาคม ได้ทราบผลว่าผ่านทั้งข้อเขียนและสัมภาษณ์ในเดือนมกราคม ต่อมาเรื่องก็เงียบหายไปจนกระทั่งถึงเดือนพฤษภาคม ดิฉันจึงได้ถามไปยังหน่วยราชการไทยที่มีหน้าที่จัดการ เรื่องทุนกับหน่วยงานที่เป็นตัวแทนของรัฐบาลที่ให้ทุนได้ ขอหลักฐานการศึกษาจากดิฉันเพิ่มเติม โดยอ้างว่าเพื่อสมัครโรงเรียนทางโน้นให้ ต่อมาอีกหนึ่งเดือนดิฉันได้ทราบว่าดิฉันไม่สามารถจะไปเรียนต่อได้ เนื่องจากไม่มีที่เรียนในมหาวิทยาลัยที่เขาสั่งสมัครให้ ดิฉันก็ถามว่าเขาสั่งสมัครให้ที่แห่ง เมื่อเขาตอบมาดิฉันได้ลองเขียนจดหมายส่วนตัวไปถามทางโรงเรียนนั้น ทางโรงเรียนตอบมาว่าตามปกติโรงเรียนของเขาจะปิดรับสมัครตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ เพราะฉะนั้นหมายความว่าได้เกิดการล่าช้าในเรื่องการสมัครเรียนให้ดิฉัน ดิฉันจึงไม่ได้ที่เรียน ดิฉันเสียใจมากที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องไม่มีความรับผิดชอบ ก่อนหน้านั้นดิฉันเคยขอร้องว่าจะทำการสมัครด้วยตนเองจะได้ไหม เขาก็ไม่ให้ทำโดยอ้างว่าเป็นขอบเขตหน้าที่ของเขาที่ต้องทำให้ ดิฉันลองขอคำมั่นสัญญาอีกว่า ในเมื่อดิฉันได้รับทุนแต่ไม่มีที่เรียนในที่นี้ โดยไม่ใช้ความผิดของดิฉัน จะเก็บทุนนี้ไว้ให้ดิฉันในปีหน้าจะได้ไหม เขาให้คำตอบไม่ได้แน่นอน" (ดวงใจ 2517 : 182)

หรือสาเหตุเพราะหน่วยงานราชการดังกล่าวไม่แจ้งรายละเอียดคุณสมบัติของผู้สมัครขอรับทุนให้ชัดเจน จึงทำให้เกิดข้อผิดพลาดได้เช่นกัน

"ส่วนอีกทวนะคะ เป็นทวน.....ดิฉันเพิ่งสอบเมื่อเดือนมีนาคมที่ผ่านมาและทราบผลว่าสอบได้ แต่พอประมาณเดือนสิงหาคม เขาก็ตอบมาว่าทางโรงเรียนทางโน้นปฏิเสธไม่รับดิฉัน เพราะมีประสบการณ์ไม่เพียงพอ เขาต้องการผู้ที่เคยทำงานมาแล้ว 5-6 ปี ไม่ใช่เพิ่งจบมา 2-3 ปีอย่างดิฉัน เรื่องนี้ดิฉันไม่เถียงว่าดิฉันมีประสบการณ์มากกว่าที่เขาคิด แต่ดิฉันอยากจะตำหนิหน่วยงานที่จัดสรรทวนว่า เขาไม่รู้ตอกหรือว่าทวนใดจะให้ไปต่อยังสถานศึกษาใด ต้องการคนที่มีประสบการณ์มากเพียงใด ทำไมเวลาก่อนประกาศสอบไม่กำหนดลงไปเลยว่าต้องการแต่ผู้ที่ผ่านการทำงานมาแล้วไม่ต่ำกว่า 5 ปี หรืออะไรทำนองนั้น ดิฉันจะได้ไม่ต้องเสียเวลาที่ทุ่มเทกับการพยายามที่จะสอบให้ได้เช่นนี้" (ดวงใจ 2517 : 182)

จะเห็นได้ว่า ดวงใจได้สะท้อนปัญหาอันเกิดจากการทำงานของระบบราชการไว้อย่างชัดเจน แม้ว่าดวงใจจะมีได้เสนอแนวทางในการแก้ไขปัญหาก็ที่มหาวิทยาลัยขาดอิสระในการดำเนินงานในด้านการขอรับทุนการศึกษาและการส่งอาจารย์ไปฝึกอบรมหรือศึกษาต่อยังต่างประเทศ แต่ดวงใจก็สามารถแสดงสาเหตุของความผิดพลาดของการที่มหาวิทยาลัยมีหน่วยงานบังคับบัญชาหลายหน่วยและชี้ให้เห็นข้อบกพร่องของหน่วยงานนั้น ๆ ได้อย่างกระจ่างแจ้ง

นอกจากสะท้อนความไม่เป็นอิสระในการบริหารของมหาวิทยาลัยที่ต้องอยู่ภายใต้กฎระเบียบของหน่วยงานราชการภายนอกแล้ว ดวงใจยังกล่าวถึงปัญหาด้านความแตกแยกทางความคิดของอาจารย์ในเรื่องการนำมหาวิทยาลัยออกจากระบบราชการหรือไม่ ดวงใจได้ให้ทั้งฝ่ายที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วยกับการนำมหาวิทยาลัยออกจากระบบราชการต่างแสดงเหตุผลเพื่อสนับสนุนความคิดของตน โดยที่ดวงใจทำหน้าที่เป็นผู้ถ่ายทอดเหตุผลเท่านั้น และไม่ชี้ขาดใด ๆ ทั้งสิ้น

.....การที่อาจารย์สุรชัย ซึ่งเป็นอาจารย์อาวุโสคนหนึ่งกำลังวิ่งเต้นร่วมประชุมระดับมหาวิทยาลัยร่วมกับสถาบันการศึกษาแห่งอื่น เพื่อนำเอาสถาบันศึกษานั้นออกมาให้พ้นจากระบบราชการนั้น เหตุผลที่อาจารย์สุรชัยมักจะแสดงให้เห็นที่ดึงดูดความสนใจของเพื่อนร่วมอาชีพก็คือ ถ้าเป็นไปได้เช่นนั้น โอกาสของอาจารย์จะดีกว่าที่เป็นอยู่ทุกวันนี้ เงินเดือนจะเพิ่มขึ้นอีกหลายเปอร์เซ็นต์ ระบบการทำงานจะไม่ติดขัดล่าช้า เหมือนเดิม สถาบันการศึกษาจะแยกเด็ดขาดจากสถาบันการเมือง อาจารย์ต่าง ๆ จะมีความพึงพอใจ

ในฐานะใหม่จะไม่จำเป็นต้องเสาะหาที่ทำงานหลาย ๆ แห่งในขณะเดียวกัน ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะเป็นที่มาของการอุทิศตัวได้เต็มที่ในการสอนและการวิจัย.....

ส่วนกลุ่มอาจารย์ที่ยังพอใจจะเห็นมหาวิทยาลัยสังกัดอยู่ในระบบราชการนั้น ก็มีได้ค่านึงประโยชน์ของนักศึกษาแต่ประการใด บุคคลเหล่านี้นึกถึงแต่ความมั่นคงในตำแหน่งงาน เสถียรภาพทางงบประมาณที่จะได้รับจากรัฐบาลเป็นรายปี จะมีส่วนเกี่ยวพันมาถึงนักศึกษาบ้างก็คือการที่นักศึกษายังคงเสียค่าเล่าเรียนในอัตราที่ค่อนข้างต่ำเช่นเดิม เพราะยังคงได้รับการอุดหนุนเงินก้อนใหญ่จากรัฐบาล..... (ดวงใจ 2517 : 108-110)

นอกจากทำหน้าที่เป็นผู้ถ่ายทอดเหตุผลของอาจารย์ทั้งสองฝ่ายโดยไม่ชี้ขาดหรือตัดสินใด ๆ แล้ว ดวงใจยังได้เตือนสติให้อาจารย์ทั้งหลายตระหนักในหน้าที่อันสำคัญยิ่ง คือ การให้ความรู้และการอบรมสั่งสอนเยาวชน มากกว่าการนึกถึงแต่ความมั่นคงและค่าตอบแทนที่จะได้รับ

.....บุคคลทุกคนเมื่อตัดสินใจเลือกที่จะมีอาชีพการให้บริการความรู้แก่เยาวชนของชาติแล้ว ก็ควรจะมีจุดมุ่งเน้นเป็นเบื้องต้น โดยไม่บังคับหรือเรียกร้องให้ "ระบบ" ต้องมีสิ่งตอบแทนที่น่าพึงพอใจเสียก่อน วิวัฒนาการไม่ได้ว่าการที่เปิดโอกาสให้นักศึกษาเข้าไปมีโอกาสเรียนชั้นมหาวิทยาลัยได้นั้น ถ้าบริการของผู้สอนไม่ดีถึงระดับ การเรียนชั้นมหาวิทยาลัยก็ไม่น่าจะมีความหมายหรือให้ประโยชน์มากกว่าความสามารถที่เกิดจากการฝึกฝนที่ถูกริธี..... (ดวงใจ 2517 : 110)

จึงอาจกล่าวได้ว่า ดวงใจแสดงทัศนะอย่างเป็นกลางและพยายามเรียกร้อง และปกป้องผลประโยชน์ของประเทศชาติเป็นอย่างมาก เพราะการเรียกร้องให้อาจารย์ทำหน้าที่ให้ความรู้และอบรมสั่งสอนนิสิตนักศึกษาให้ดีที่สุดก็เท่ากับดวงใจเรียกร้องให้อาจารย์เสริมสร้างกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศในอนาคตให้มีคุณภาพนั่นเอง

ในด้านการบริหารนั้น มหาวิทยาลัยเป็นหน่วยงานราชการที่มีระบบการบริหารเช่นเดียวกับหน่วยราชการอื่น ๆ มีการเลื่อนตำแหน่งตามลำดับขั้นของอาวุโสและความสามารถการใช้โครงสร้างของอำนาจควบคุมพฤติกรรมและการทำงานของข้าราชการในมหาวิทยาลัยก็เป็นเช่นเดียวกับหน่วยราชการอื่น ดังนั้นเสถียรภาพทางวิชาการ ความก้าวหน้าในสาขาวิชาชีพโดยยึดหลักคุณธรรมอย่างแท้จริงของผู้ปฏิบัติงาน และการศึกษาวิจัย ถูกกำหนดขอบเขตและถูกละเลยความก้าวหน้าไปสู่สาระที่ดีกว่า ด้วยลักษณะการบริหารงานที่กล่าวมาแล้ว

ดวงใจได้สร้างให้มหาวิทยาลัยแห่งพระนคร เป็นมหาวิทยาลัยแห่งการใช้วิธีการแสดงมติในการเลือกสรรผู้บริหารทั้งในระดับอธิการบดีและคณบดี ซึ่งนับได้ว่าเป็นข้อเสนอแนะที่ดวงใจมีต่อสถาบันอุดมศึกษา ซึ่งเป็นข้อเสนอแนะที่กำลังเป็นที่ต้องการของคณาจารย์ในมหาวิทยาลัยของรัฐทุกแห่ง ดังนั้นดวงใจจึงเป็นเสมือนตัวแทนของคณาจารย์ในการเรียกร้องให้ใช้วิธีการแสดงมติในการเลือกสรรผู้บริหารในมหาวิทยาลัย

....."มหาวิทยาลัยแห่งพระนคร" เป็นสถาบันการศึกษาชั้นสูงของรัฐบาลที่ใหม่ที่สุดในกรุงเทพฯ ซึ่งได้รับการสถาปนาขึ้นมาตามโครงการพัฒนาประเทศทางด้านการศึกษาชั้นอุดมศึกษา จำนวนนักศึกษาและข้าราชการในมหาวิทยาลัยนี้ยังมีน้อยกว่ามหาวิทยาลัยแห่งอื่น ๆ ที่ตั้งขึ้นมาก่อน เนื่องจากสถานที่ศึกษาแห่งนี้มีขนาดเล็ก แต่บริการทางการศึกษาและสวัสดิการแก่ข้าราชการนั้นมีคล้ายคลึงกับสถาบันแห่งอื่น

นอกจากนี้ มหาวิทยาลัยยังมีสิทธิพิเศษในเรื่องการเลือกสรรตำแหน่งอธิการบดี และตำแหน่งคณบดีของคณะต่าง ๆ ตามวิถีทางประชาธิปไตยเป็นหลักเกณฑ์เหมือนการเลือกประมุขของรัฐบาลในบางประเทศ กล่าวคือ ตำแหน่งทั้งสองนั้น จะมีการเปลี่ยนแปลงตัวบุคคลในทุก ๆ 5 ปี ตำแหน่งอธิการบดีจะได้แก่คณบดีคณะต่าง ๆ ที่กำลังดำรงตำแหน่งอยู่ในขณะนั้นคนใดคนหนึ่ง ซึ่งถูกเลือกโดยการแสดงประชามติของบรรดาอาจารย์ทั้งหมดในมหาวิทยาลัย และตำแหน่งคณบดีจะได้แก่อาจารย์ชั้นพิเศษผู้นั้นจะต้องเป็นหัวหน้าแผนกวิชาหรือไม่ ซึ่งวิธีการเลือกสรรบุคคลที่ผู้นำในมหาวิทยาลัยพระนครด้วยวิธีการดังกล่าว กำลังเป็นสิ่งปรารถนาของสถาบันอื่น ๆ ที่จะมียุทธวิธีทำในวิธีการเดียวกันบ้าง แต่รัฐบาลยังคงผ่อนเวลาออกไป โดยอ้างว่าวิธีการนี้ยังอยู่ในขั้นทดลองเท่านั้น ดังนั้นในระหว่างระยะเวลาแห่งการรอคอยนั้น ก็ได้มีการศึกษาวิจัยถึงวิธีการที่มหาวิทยาลัยพระนครกำลังปฏิบัติอยู่นั้น จะมีผลได้ผลเสียในระยะยาวอย่างไรบ้าง..... (ดวงใจ 2517 : 101-102)

หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า ดวงใจกำลังวิพากษ์วิจารณ์ต่อการที่สถาบันการศึกษาต้องตกอยู่ภายในสถาบันการเมือง จึงทำให้ขาดอิสระในการเลือกสรรผู้บริหาร เช่นเดียวกับสภาพการณ์ทางการเมืองของไทยในขณะนั้น ที่ผลิตนักศึกษานักกฎหมายและประชาชนกำลังเรียกร้องให้มีการเลือกตั้งตามวิถีทางประชาธิปไตย นับได้ว่าดวงใจได้สะท้อนความคิดและความต้องการของชนชั้นกลางในสังคมไทย โดยเสนอให้ใช้วิธีการของ

ประชาธิปไตยในแง่กระบวนการ (democratic process) ในการคัดเลือกผู้ที่ทำหน้าที่
 ด้านบริหารแทนผู้ที่เป็นสมาชิกของชุมชน หากเราไม่ทราบถึงสภาพสังคมและการเมืองใน
 ช่วงนี้แล้ว ก็จะไม่สามารถเข้าใจสิ่งที่ดวงใจต้องการเสนอในวาทะเรื่อง บ่วงกรรม นี้
 ได้อย่างกระจ่างแจ้ง

นอกจากนี้ดวงใจยังได้ชี้ถึงหน้าที่สำคัญของผู้ที่เป็อาจารย์ไว้ในตอนท้าย
 เรื่องอีกครั้ง คือ ดวงใจแสดงทัศนะว่าหากนิสิตนักศึกษาประเภทที่มีความสนใจและต้องการ
 ทำกิจกรรมทางสังคมและการเมืองควบคู่ไปกับการศึกษาแล้ว เรียนมีผู้แนะนำและคอยให้
 ความรู้อย่างถูกต้องและเหมาะสมแล้ว นิสิตนักศึกษาเหล่านี้ก็จะสามารถทำประโยชน์ให้แก่
 ประเทศชาติได้อย่างดีเยี่ยม

"ผมเชื่อว่า นักศึกษาชั้นมหาวิทยาลัยทุกแห่งมีการพัฒนาทางด้านความคิด
 เท่าเทียมกัน การที่เขามีขบวนการคล้ายคลึงกันนั้น คงจะเป็นการผนึกกำลังรวมตัวกันมาก
 กว่า ไม่ใช่เป็นการลอกเลียนหรือเอาอย่างกันโดยไม่ใช้ความคิด บ้านเมืองในสภาพอย่างนี้
 ถ้าไม่มีลัทธินักศึกษาที่มีบทบาทอย่างจริงจังแล้ว ใครจะเป็นคนปกป้องผลประโยชน์ของ
 ประชาชน เพราะฉะนั้นหน้าที่ของพวกเราที่เหมาะสมที่สุดก็คือ การให้ความรู้ไปตามแขนง
 วิชาที่เรารับผิดชอบโดยตรงไปตรงมาที่สุด อะไรถูกก็ว่าถูกเพื่อความรู้ เมื่อเขาไม่มีความ
 รู้เป็นทุนเรือนที่จะช่วยให้เขาเข้าใจถึงสถานการณ์ที่แท้จริง ถ้าเขามีความรู้อยู่แล้ว เชื่อเกิด
 ครั้นว่า เขาภูมิใจเสียอีกที่ได้ใช้ความรู้ในทางสร้างสรรค์และบทบาทสร้างสรรค์ของนักศึกษา
 ที่เกิดจากการใช้ความรู้และสติปัญญาเท่าที่วัยของเขาจะอำนวยให้ นั่น เป็นสิ่งที่พวกเราควร
 รับฟังอย่างยิ่ง" (ดวงใจ 2517 : 352)

กล่าวโดยสรุปแล้ว ดวงใจได้หยิบยกแนวคิดด้านปัญหาในสถาบันอุดมศึกษา
 มานำเสนอได้อย่างสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงและมุ่งเสนอปัญหาได้ตรงประเด็นและ
 ชัดเจน อันเนื่องมาจากดวงใจมีประสบการณ์ตรงในการเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัยได้พบและ
 สัมผัสกับปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้อย่างใกล้ชิด จึงสามารถเสนอปัญหาได้ทั้งในระดับลึกและ
 ระดับกว้าง และดวงใจยังได้สะท้อนความคิดความต้องการของชนชั้นกลางในสังคมไทย
 โดยเสนอให้ใช้วิธีการทางประชาธิปไตยในการเลือกผู้ที่จะทำหน้าที่บริหารประเทศโดยใช้
 การเปรียบเทียบกับ การเลือกสรรผู้บริหารของมหาวิทยาลัยแห่งพระนคร ซึ่งนับว่าดวงใจ
 เป็นตัวแทนในการเสนอความคิดนี้ได้เป็นอย่างดี

3. ปัญหาด้านความคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงสังคมของนิสิตนักศึกษากับแนวคิดด้านความคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงสังคมของนิสิตนักศึกษาของ "ดวงใจ"

ตั้งแต่ พ.ศ. 2513 นิสิตนักศึกษาได้รวมตัวกันจัดตั้งศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (ศนท.) และแสดงบทบาทเป็นแกนนำนักศึกษาประชาชนในการทำกิจกรรมด้านสังคมและการเมือง โดยเฉพาะเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ทำให้ขบวนการนักศึกษามีบทบาทมากท่ามกลางภาวะการเมืองที่ปั่นป่วน

ปัจจัยสำคัญที่ทำให้นักศึกษาให้ความสนใจกับปัญหาสังคมรอบตัว ได้แก่ นักศึกษาเริ่มพบว่าสภาพสังคมแทบทุกด้านรอบตัวมีความแตกต่างอย่างมากจากสิ่งทีควรจะเป็นในทางทฤษฎี นักศึกษาได้พบเห็นปัญหาความไม่เท่าเทียมกันในสังคมทั้งในเมืองและชนบท และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้อำนาจเผด็จการของรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร ในการออกประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 299 ในปี พ.ศ. 2515 โดยให้อำนาจของฝ่ายบริหารสามารถแทรกแซงในฝ่ายตุลาการได้ อันแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงการใช้อำนาจเผด็จการในการปกครองประเทศโดยไม่คำนึงถึงความเสียหาย ทำให้นิสิตนักศึกษาได้เคลื่อนไหวคัดค้านอย่างต่อเนื่อง

ในปี พ.ศ. 2515 ธีรยุทธ บุญมี จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้รับเลือกเข้ามาดำรงตำแหน่งเลขาธิการ ศนท. นอกเหนือจากงานบำเพ็ญประโยชน์แล้ว ธีรยุทธ บุญมี ได้หยิบยกประเด็นปัญหาเศรษฐกิจของชาติขึ้นมารณรงค์และขยายวงกว้างไปสู่ประชาชน ธีรยุทธ บุญมี ไม่เพียงแต่ทำให้ ศนท. เป็นที่รู้จักของคนทั่วไปมากยิ่งขึ้นและมีฐานะเป็นองค์กรนำในการเคลื่อนไหวของนักศึกษาเท่านั้น หากยังได้จุดความคิดและเข้ามามีบทบาททางการเมืองอย่างมากให้กับนักศึกษา (ประชาธิปไตย 22 พฤศจิกายน 2515 : 1, 16)

ดวงใจได้เสนอแนวคิดด้านความคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงสังคมของนิสิตนักศึกษาไว้ในนวนิยายเรื่อง จากดวงใจ และ เทียนส่องแสง ดวงใจเสนอภาพของ อูเลียว เขา นักศึกษาชาวปานามา ผู้ได้พบเห็นความเหลื่อมล้ำต่ำสูงในสังคมและการเอารัดเอาเปรียบคนยากจนของนายทุนในสังคมปานามา อูเลียวเกิดความรู้สึกท้อสต่อสภาพเช่นนี้ไม่ได้ จึงเกิดความคิดและความต้องการเปลี่ยนแปลงสังคมให้ดีขึ้นด้วยวิธีการต่อสู้ตามลัทธิมาร์กซิสม์ จากเรื่อง จากดวงใจ และสนธิศุลกชานาผู้มีโอกาสได้เข้ามาเรียนมหาวิทยาลัยในกรุงเทพฯ แต่ด้วยพื้นฐานครอบครัวที่ยากจน ทำให้สนธิศน้อยเนื้อต่ำใจใน

ความไม่เท่าเทียมที่ตนได้รับ จึงต้องการเปลี่ยนแปลงสังคมให้เกิดความเท่าเทียมกันด้วยวิธีการเช่นเดียวกับฮูเลียว เขา จากนวนิยายเรื่อง เทียนส่องแสง

ดวงใจพุ่งขึ้นให้ฮูเลียว เฟิงสำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยปานามา แต่วิทยานิพนธ์ที่เขาทำเกี่ยวกับการเรียกร้องให้มีการแก้ไขสนธิสัญญาระหว่างสหรัฐอเมริกาและปานามาว่าด้วยสภาพทางกฎหมายของคลองปานามาที่รัฐบาลปานามาลงความความเป็นว่าเป็นบทความที่มีเจตนาบ่อนทำลายสัมพันธไมตรีอันดียิ่งระหว่างรัฐบาลของทั้งสองประเทศ ฮูเลียวมิได้กระทำความผิดอะไรทั้งทางแพ่งและอาญา แต่รัฐบาลก็ยังลงความเห็นว่าการกระทำใด ๆ ก็ตามที่มุ่งหาความเท่าเทียมทางด้านสังคมและการเมือง ถือเป็นกรกระทำที่บ่อนทำลายความมั่นคงของรัฐบาลและเป็นการกระทำที่อาจต้องได้รับโทษรุนแรง ฮูเลียวจึงมีความคิดที่จะล้มล้างรัฐบาลที่อยู่ภายในอาณัติของสหรับอเมริกา

และปูพื้นฐานให้สนิท ลูกชานาจากต่างจังหวัดผู้ยากจนที่ได้เข้ามาเรียนมหาวิทยาลัยในกรุงเทพฯ แต่ด้วยความอดอยากยากจน จึงทำให้สนิทต้องเจียมเนื้อเจียมตัวไม่กล้าเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ กับเพื่อน ๆ และเลือกการเข้าห้องสมุดเป็นทางออก

.....ในวันเสาร์อาทิตย์และวันหยุดราชการต่าง ๆ ชีวิตของนักเรียนผู้มาจากต่างจังหวัดเช่นสนิทจึงได้แต่หมกมุ่นอยู่กับหนังสือกองโตที่เขาขยี้มาจากห้องสมุด หรือมิฉะนั้นก็จับกลุ่มถกเถียงกับเพื่อนผู้มีอุดมการณ์เดียวกับเขา และแนะฐานะทางเศรษฐกิจของเพื่อนเหล่านั้นจะต้องไม่แตกต่างจากสนิทจนเกินกว่าที่จะพูดกันรู้เรื่อง

การรวมกลุ่มที่ใจกลางเมืองไม่เป็นปัญหาต่อระบบเศรษฐกิจส่วนตัวของสนิท เขาสามารถไหนรถเมล์ที่กลุ่มจัดหารับไปจนถึงที่ เสื้อผ้ายั๊ยยั๊หรือรองเท้าแตะยางของเขาไม่เป็นอุปสรรคในการที่เขาจะนั่งชั้นเข้าฝั่งสุนทรพจน์จากยกพื้นเบื้องหน้า ตรงกันข้ามสนิทได้รับการต้อนรับอย่างอบอุ่นในวันที่เขาตัดสินใจแหวกฝูงชนขึ้นไปปรากฏตัวบนเวทีนั้นเสียเอง เสียงปรบมือกราวก้องจากผู้คนนับหมื่นที่ห้อมล้อมเวทีนั้นยังดังเสนาะอยู่ในหูของเขาไม่รู้ลืมเลือน

เขามีศักดิ์และสิทธิ์เต็มที ที่จะได้รับการยกย่องเช่นนั้น เพราะคำพูดคล่องแคล่วที่พุ่งพรูออกมาจากปากของเขา มิได้ขาดตกข้อความส่วนใดไปจากหนังสือที่เขาอ่านมาเลย มันมีทั้งเหตุทั้งผลคล้องจองกันเป็นอย่างดี และที่สำคัญที่สุด เขาสามารถวาดภาพด้วยคำพูดให้คนฟังมองเห็นได้อย่างชัดเจน โดยตัวอย่างที่ยกมาจากสิ่งชั่วร้ายหลากหลายที่อยู่ทุกมุมของสังคมของประเทศบ้านเกิดเมืองนอนของเขา (ดวงใจ 252๐ : 151)

ดวงใจเสนอกานและเหตุผลที่ทำให้ผู้เลี้ยว เขา และสนิทต้องการ เปลี่ยนแปลงสังคมที่ไม่เท่าเทียมให้เกิดความเป็นธรรมขึ้นแตกต่างไปจากสภาพความเป็น กล่าวคือ ปัจจัยสำคัญที่ทำให้นักศึกษาสนใจปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นคือ การใช้อำนาจเผด็จการของรัฐบาลทหารด้วยการออกประกาศคณะปฏิวัติ โดยให้อำนาจฝ่ายบริหารสามารถแทรกแซงฝ่ายตุลาการได้ ปัญหาเศรษฐกิจของชาติที่รัฐบาลไม่สามารถแก้ปัญหาได้ และปัญหาความไม่เท่าเทียมในสังคม แต่ดวงใจได้หยิบยกเพียงประเด็นปัญหาความไม่เท่าเทียมในสังคมเท่านั้น จึงทำให้น้ำหนักของเหตุผลในความคิดและความต้องการ เปลี่ยนแปลงสังคมของนิสิตนักศึกษา ในนวนิยายของดวงใจขาดประเด็นสำคัญอันเป็นประเด็นหลักไปอย่างน่าเสียดาย

นอกจากนี้ ดวงใจยังแสดงสาเหตุอีกประการหนึ่งที่ทำให้เกิดความคิดเปลี่ยนแปลงสังคมของนักศึกษา อันเนื่องมาจากความว่าเหวที่ต้องเดินทางเข้ามาอยู่ตามลำพังในกรุงเทพฯ ของนักศึกษาจากต่างจังหวัด จึงขาดคนคอยให้คำปรึกษาแนะนำและเตือนสติ

"เอี่ยมคิดดูนะ การมีนักเรียนต่างหัวดเเยอะ ๆ เข้ามาอัดแอในกรุงเทพฯ อย่างนี้ไม่ดีหรอก เขาอยู่ไกลผู้ปกครอง ไม่มีใครคอยยับยั้งถ้าเขาจะทำอะไรจะคิดอะไร ถ้าเป็นลูกเรา เราก็ยังพอพูดด้วยได้บ้างว่าอะไรควรอะไรไม่ควร แบบนี้นั้นเวทนาเขาจริง ๆ ถ้าฉันเป็นใหญ่เป็นโตละก็ จะให้รัฐจัดหามาวิทยาลัยให้ทุกจังหวัด แล้วจำกัดเขตเด็กออกมาเรียนข้ามเขตที่เดียว นอกจากจำเป็นจริง ๆ จะได้ไม่ต้องแยกกับผู้ปกครองเด็กวัยนี้อยู่คนเดียวโดยไม่มีใครชี้ทางแนะนำให้ ก็คิดอะไรไปตามสายตาของคนยังไม่มีประสบการณ์ วัยนี้เลือกลมกำลังแล่นพลา้นมันก็เลยไปกันใหญ่ แล้วยังกะเมืองกรุงมันเป็นที่อยู่ที่แสนจะเหมาะสมสำหรับคนไม่มีผู้ปกครองนี่" (ดวงใจ 252๒ : 293)

ดวงใจหยิบยกประเด็นความว่าเหวและขาดผู้ใหญ่คอยให้คำปรึกษาแนะนำ และคอยเตือนสติมาเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้นักศึกษาเกิดความคิดและความต้องการ เปลี่ยนแปลงสังคมนั้น อาจกล่าวได้ว่าประเด็นความว่าเหวและขาดผู้ใหญ่คอยแนะนำตักเตือนจนตัดสินใจกระทำในสิ่งที่รู้เท่าไม่ถึงการณ์นั้น เป็นเพียงสาเหตุส่วนตัวของนักศึกษาบางคนเท่านั้น แต่ในความเป็นจริงแล้ว ความคิดและความต้องการเปลี่ยนแปลงสังคมของนักศึกษานี้ มีสาเหตุสำคัญมาจากนักศึกษาต้องการต่อต้านอำนาจเผด็จการทหาร และได้รับรู้สัมผัสกับปัญหาความไม่เป็นธรรมในสังคมในด้านต่าง ๆ เช่น การกดขี่ข่มเหงประชาชนในชนบทของ

เจ้าหน้าที่ท้องถิ่น การเอา رأเอาเปรียบกรรมกรของนายทุน เป็นต้น ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า ดวงใจเสนอแนวคิดด้านนี้โดยหยิบยกเพียงสาเหตุบางประการเท่านั้น จึงทำให้แนวคิดเกี่ยวกับความคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงสังคมไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงเท่าที่ควร

และดวงใจได้เสนอข้อเตือนสติแก่นักศึกษาว่า ปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นนี้เป็นสิ่งที่สะสมมาเป็นเวลานาน การแก้ไขจึงต้องอาศัยเวลาและประสบการณ์ รวมทั้งวิธีการรุนแรงนั้นไม่เหมาะสมกับสังคมไทย วิธีการแก้ปัญหาที่ดีที่สุดคือ ทุกคนควรร่วมมือกันในการแก้ปัญหา

"การเปลี่ยนแปลงระบบไม่ใช่การหยิบสิ่งที่ย่อยนยอดคว่ำลงแล้วหาสิ่งใหม่ครอบลงไปแทน แต่จะต้องคิดหาทางใช้วิธีการที่ถูกที่ควร แทรกซึมจากเบื้องล่างขึ้นไปเป็นขั้น ๆ เมื่อนั้นแหละจึงเป็นการเปลี่ยนแปลงโดยสมบูรณ์ และเป็นทีพอใจของทุกฝ่าย สังคมไทยเราไม่เคยมีครั้งใดที่คนที่มีวิญญูอ่อนที่สุด เป็นตัวบงการหรือวางนโยบายให้ทุกคนในสังคมต้องทำตาม เท่าที่ผ่านมาเรามีการศึกษาหรือระหว่างคนต่างวัย เพราะฉะนั้นมาตอนนี้เธอจะมาถึงต้นว่าคนรุ่นเธอจะต้องชี้้นำให้ทุกคนเชื่อฟังทำตามทุกอย่าง เธอไม่มีอะไรให้คนเขาเลื่อมใสเลย พวกเธอยังมีความรู้ไม่เพียงพอในสายตาของคนที่เขาโตกว่า พวกเธอยังขาดประสบการณ์ ขาดระเบียบวินัย พอมายวกับความหยิ่งผยอง การดูถูกความคิดคนอื่นและยังผนวกกับการที่เธอทำตัวเป็นสาวกวีบุรุษต่างชาติที่เขาไม่เคยรู้จักเคยเลื่อมใสหรืออย่างดีก็เคยได้ยินกิตติศัพท์ในทางที่ป่าเถื่อนโหดร้าย สนทศเธอลองตรึกตรองดูว่าใครเขาจะยอมให้เธอเป็นผู้ชี้้นำเขา จริงอยู่เธอพูดว่าคนพวกนี้มีผลประโยชน์ที่จะต้องปกป้องรักษาแต่ที่คิดว่าเขายินยอมเสียผลประโยชน์ ถ้าผลที่ได้รับตอบแทนก็คือ ความอยู่รอดของประเทศชาติและของตัวเขาร่วมกัน แต่ที่วิธีการชี้นำของเธอไม่บ่งชี้ว่าเธอจะนำไปทางไหน มันดูคล้ายกับจะพาเขารกเข้าวังไปอย่างนั้นแหละ ใครที่ไหนเขาจะมายินดีเสียผลประโยชน์แล้วไม่ได้อะไรตอบแทนเช่นนี้" (ดวงใจ 252๒ : 46๒)

จึงอาจกล่าวได้ว่า ปัจจัยที่ทำให้ผลิตนักศึกษาที่มีจิตสำนึกทางการเมืองสูงในระยณะนี้มีหลายด้าน เช่น หลังจากจำนวนของนักศึกษาและประชาชนที่มากขึ้น การตื่นตัวของนักศึกษาจากการได้ข้อมูลข่าวสาร การรวมตัวเป็นกลุ่มก้อนได้อย่างมีประสิทธิภาพ การที่ดวงใจเสนอเฉพาะปัจจัยในเชิงภูมิหลังทางเศรษฐกิจและสังคมของนักศึกษา เช่น สนทศจึงเป็นการสะท้อนภาพที่ไม่สมบูรณ์ ขาดเนื้อหาสาระที่สำคัญ ซึ่งแนวคิดนี้อาจเป็นอย่างเดียวกับที่ชนชั้นกลางทั่ว ๆ ไปรับรู้ก็ได้ แต่ไม่ตรงกับความเป็นจริงในสังคม

หากพิจารณาให้ลึกซึ้งแล้ว สามารถสรุปได้ว่า แนวคิดด้านนโยบายต่างประเทศที่ดวงใจเสนอขึ้น ทิศนะของดวงใจสอดคล้องกับทิศนะของนักวิชาการตลอดจนผู้นำทางการค้าและนิสิตนักศึกษา ซึ่งถือว่าเป็นชนชั้นกลางในสังคมไทย ส่วนแนวคิดด้านปัญหาในสถาบันอุดมศึกษานั้น ดวงใจมีประสบการณ์ตรงจากการเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัย และได้รับทราบถึงทิศนะของคณาจารย์และนิสิตนักศึกษาอันถือเป็นชนชั้นกลาง ดังนั้นดวงใจจึงนับว่าเป็นตัวแทนของชนชั้นกลางในการถ่ายทอดและสะท้อนปัญหาในสถาบันอุดมศึกษา แต่แนวคิดด้านความคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงสังคมของนิสิตนักศึกษา ดวงใจมีทิศนะที่ไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงในสังคม เพราะดวงใจเสนอเฉพาะปัจจัยในเชิงเศรษฐกิจและสังคมของนักศึกษา จึงทำให้ดวงใจสะท้อนโลกทัศน์เกี่ยวกับความคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงสังคมของนิสิตนักศึกษาได้ไม่ครอบคลุมโลกทัศน์ของชนชั้นกลาง เราอาจสรุปความสัมพันธ์ระหว่างสภาพสังคมและการเมืองในความเป็นจริง กับลักษณะสังคมและการเมืองในนวนิยายของดวงใจเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

สภาพสังคมและการเมือง ลักษณะสังคมและ โลกทัศน์ของ
ในช่วง พ.ศ. 2513-2523 การเมืองในนวนิยาย "ดวงใจ"

แนวคิดด้านนโยบาย
ต่างประเทศ

แนวคิดด้านปัญหาใน
สถาบันอุดมศึกษา

แนวคิดด้านความคิด
เรื่องการเปลี่ยนแปลง
สังคมของนิสิตนักศึกษา

